

DR. CARPENTER VILMOS.

(1813—1885.)

Dr. Carpenter Vilmos, a nagynevű angol physiologus f. évi nov. 10-én bevégezte munkás és áldásos életét. Egy szerény koszorut foununk mi is az ő számára, mert benne a tudomány és vallás egyaránt nagy veszteséget szenvedett. Tudós volt és keresztény; büszkesége a tudománynak s disze az egyháznak. A természetet vizsgálta és mégis hívő maradt. Sőt a hitért nem kevésbé lelkesült, mint a tapasztalati ismeretekért. Egész élete annak a ténynek a kitünő illustratioja, hogy a tudomány és vallás egymással nem ellentétesek, mint némelyek vélik, hanem kölcsönös igényeiket szépen öszhangzásba lehet hozni a szabadelvű hit világánál.

Egy unitárius lelkésznek volt a fia, dr. Carpenter Lantnak, a ki nemcsak jeles lelkész volt, hanem kiváló paedagogus is. Számos testvéreivel együtt gondos nevelésben részesült s a többiek is kitűntették magokat főleg társadalmi téren. Carpenter Mária, mint a humanus intézmények egyik legbuzgóbb apostola, ismeretes egész Angliában és Indiában.

Carpenter Vilmos eleinte mérnök akart lenni, de csakhamar más vágy ébredt benne, mire befolyással volt atyjának egyik barátja Estlin is, s 1833-ban a londoni University-College-ban az orvosi tudományokat kezdette hallgatni. Már mindjárt egyetemi első éveiben mutatkozott a physiologia iránti nagy hajlama; egész lélekkel szentelte magát az idegrendszer tanulmányozásának; s nem is említve, hogy csakhamar több kisebb értekezést adott közre, 1839-ben, a mikor az edinburghi egyetemen a tudori czimet is megnyerte, egy rendszeres munkával lépett a világ elé: „Az általános és összehasonlító physiologia alapelvei“ vel. E munka, mely az élettanról általános nézetet igyekezett adni s a szerves és szervetlen világ törvényei viszonyait feltüntetni, jelenség volt akkor és azzá tette szerzőjét is. Von Baer, a híres német természetbuvár figyelmére méltatja s 1840-ben egy értekezését német nyelvre fordítják át;

Lyell, a kitünő geologus és más tudósok örömmel üdvözlük; s 1844-ben Londonba hívják meg az élettan tanárának a „Royal Institution“-ba, minek következtében az orvosi gyakorlattal félbehagyott Carpenter elsőrangú physiologusnak lőn elismerve. De említett műve csak kezdet, bevezetés volt nagyobb és teljesebb művekre. Nemsokára megjelent „Az ember élettanának alapelvei“: Principles of Human Physiology terjedelmes munkája, melyben az addigi vizsgálódások eredményeiből, a physiologiai tapasztalat elszórt tényeiből az általános elveknek egy oly sorát vonja ki, melyben az emberi szervezet alkatáról és működéseiről való ismeretek először jelennek meg egészben, összefüggőleg. E mű hét kiadást ért és bár Huxley s más physiologusok vizsgálódásai ujabban sokat változtattak az élettudomány arczulatán, az Angliában még ma is közhasználatnak örvend, s az újabb vizsgálódások eredményeinek időnkénti felvételével, fog örvendhetni még sokáig. Dr. Carpenter physiologiai munkásságát a „Principles of Mental Physiology“ czimű művével tetőzte be, melyben az akaratot tárgyalja részletesen, a legnagyobb fontosságot tulajdonítva annak nevelési és erkölcsi tekintetben. E műve is több kiadást ért; és mindkettő Amerikában is közreadatott.

Érdemei, melyeket e műveivel szerzett, több oldalról lőnek méltányolva. Tudományos társulatok tagjukká választották, köztük a halhatatlanok gyülekezete, a francia Institute. 1856-ban pedig egy magas állásra, a londoni egyetem titkárságára nevezik ki.

Életének hátralevő részét főleg e hivatal foglalta el. De ő a mellett, hogy az egyetem ügyeit példás rendben tartotta és sok hasznos újítást vitt be ez intézménybe, nem szünt meg a tudománynak és más szent ügyeknek élni. S ha nem is oly nagy művekkel, mint előbb, de számos kisebb értekezéssel jelent meg azután is a tudományos irodalomban, és pedig a physiologia körén túl is. Több expeditioban részt vevén, az oczeán körforgásáról fontos észleleteket nyilvánított, melyek Angliában és a Continensen is több természettudós részéről el lettek fogadva. Az ő érdeme az is, hogy a physikai erők correlatiojáról való tant — a nélkül, hogy Meyert és Helmholtzot, kik őt ebben Németországon megelőzték, ismerte volna — Angliában először alkalmazta az életerőre. A „Royal Society“-ben kétkezdéssel fogadták e magasabb speculatiót, s sokan még a társulat kiadványaiban leendő közzétételét is ellenezték felolvasásának; de az ma már az „erély fenmaradása“ (the conservation of energy) néven általánosan elismert igazság a természettudományban.

Ez néhány vonásban dr. Carpenternek tudományos működése,

munkássága. De ott áll életének másik fele is, szellemének nem kevésbé fénylő másik oldala. Vallásos érülettel lépett pályájára s világnézetében soha sem lett egyoldalú, mint akárhány természettudós, kik a lét összes tünetnényeinek és titkainak megoldását csak az anyagban keresik. Az emberi szervezet jelenségeit tanulmányozva, nemhogy megsemmisítve látta volna hitét, hanem a szellem magasabb jelenségeiben, melyeket az automatizmussal kimagyarázni nem lehet, megerősítve. És ő másnemű feladatai, sokoldalú tudományos munkássága mellett is mindig talált időt arra, hogy a hit érdekeinek, vallásának, egyházának szolgáljon. Hite nem pusztá valóság volt, hanem élet önmagára és másokra nézve. Az egyházi mozgalmakat éber figyelemmel kísérte; tevékeny részt vett az egyházi életben; a Brit és Külföldi Unitárius Társulat gyűléseiben gyakran megjelent; egyházi lapokba cikkeket írt. Sőt utóbbi éveiben két hatalmas értekezéssel („The doctrine of Evolution in its relations to Theism“ Modern R. 1882. „The argument from design.“ Modern Review 1884.) szállott sikra a vallás mellett, azzal az áramlattal szembe, mely a világból el akarja seperni az isteni czélosságot. Széles látkörrel, nagy tudományos készültséggel fejtette fel hogy a kiválasztás-elmélet csapkodó hullámai nem érinthetik a szerves világban levő czélosság erős szikláját. Az Sion, hol az örök hatalom lakozik. Egy czélok szerint ható világelv, az isteni hatalom mellett kész elfogadni ő is a fejléstant, mely a legnagyobb vonzerőt gyakorolja az emberre, „kivált, ha az nemcsak tudományos oldalról vétetik, mint a természet értelmi magyarázatának legmagasabb formája, hanem erkölcsi vonatkozásaiban is, — mint oly tan, mely az embert mind előbbre és fölebb vezeti és ama reményében bátorítja, hogy az igazság a tévedés, a tudomány a tudatlanság, az igaz a hamis, a jó a rossz felett végül diadalt nyerend.“

Dr. Carpenter „v á l a s z t o t t n a k“ bizonyította be magát a vallási gondolkodásban is, a szó teljes értelmében annak, a gondolat kitűnőségével egyesítvén egy egész életen keresztül az erkölcsi kitűnőséget is. Angol hitrokonaink egyik főoszlopukat szemlélték benne, s ha magas állást, fényes hivatalt nem is ajánlhattak neki, de a mi minden kitüntetésnél drágább, igaz tisztelettel környezték. S tisztelet környezte őt más egyházak részéről is. Hogy ő egyike volt azoknak a természettudósoknak, kiknek vizsgálódásuk a hitre, a világban az Istenre, s az emberben az istenire nem tagadásban végződött, hanem megbizonyításban, s hogy ő a vallás érdekeinek védelmére is kelt és pedig éppen amaz érdekeinek, a melyek minden

egyházzal közösek, — más egyházak jelesei is a legnagyobb elismeréssel adóztak iránta.

S a szellemi irány, a melyet ő követett, és a hogy azt követte, méltó tagjává avaták fal annak az értelmi elite-társaságnak, mely Anglia első rangu íróit, költőit és néhány kiváló tudósát foglalta magában, s melyben tehetség és szellem, szív és lélek, hit és tudomány, eszmény és ismeret, mély érzelem és világosság, föllengő aspiratio és tiszta értelmi látás a legszebb formában és öszhangban találkozott.

Alig lehet az eszményieknek magasabb, ünnepélyesebb kultusát képzelní, mint e társaságban, melyben egy Dickens, J. Bowring, Martineau és Carpenter szelleme ölekezett; alig tisztább imádatot, mint az, melylyel a portland-street-i unitárius templomban e nagy szellemek imádták alázattal az Istent s hallgatták Martineau ihlett ajkairól az örök ígéket.

Dr. Carpenter halála, melyet egy lámpa feldölése következtében égési sebek okoztak, méltán keltett Angliában s külföldön általános részvétet. Ez annak volt a kifejezése, hogy az ő neve élni fog. A tudományban mindig azok közt fogják őt említeni, kik a tudományt előbbre vitték. S egyházunkban is ama fényes nevek mellé jegyezzük fel, a melyeknek sorában legelől egy Servét és egy Priestley neve tündököl.

PÉTERFI DÉNES.

PÁRISI LEVÉL.

Páris, 1885. november.

(Az october 4-én és 18-án végrehajtott politikai választások; a nantesi edictum visszavonásának második százéves megtartása; a párisi protestans theologiai fakultás megnyitása.)

Szerkesztő ur!

Mikor ma önnek a mi törvényhozásunk tagjainak, képviselőinek választásáról beszélek, nem czéлом kizárólag politikai értesítést küldeni, sőt előre mondom, hogy e néhány sorban, a melyeket írni fogok, a lehetőleg kerülöm a politikát. Azonban a modern politika, miként egyébiránt minden időben volt, össze van kötve a vallási ügyekkel; s ennél fogva lehetetlen az egyikről úgy beszélni, hogy a másiktól is ne szóljon az ember valamit.

A vallási ügyek az octoberi francia választásoknál feltűnően közreműködtek. Vakok vagy esztelenek, a kik ezt nem akarják látni. Én nagyon kedvező helyzetben voltam, hogy arról ítélhessenek. Némi körülmények nyomán két oly vidéket jártam ke, melyekben a felekezeti szenvedélyek uralkodnak, hol a katolikus és protestans szellem közt élénk küzdelem foly. A katolikusok nagy többségben vannak ott, s bár közülök nagyon sokan szívök szerint republikánusok, a katolikus papságnak elég befolyása volt arra, hogy igen sok emberben azt a félelmet keltse fel, hogy jóhiszeműleg elhiggyék, miszerint a templomokat lerombolni és a papságot eltörölni akarják, s ez a tény sokkal általánosabb volt, mintsem az ember hinné. Ebből lehet megérteni az october 4-ki választások eredményét, melyre a rövidlátó politikusok úgy megrémültek. A megállított elméletek emberei szoros logikai combinatiojukon túl semmit sem látnak. Dolgozó szobáikban systemákat alkotnak s bátran hiszik, hogy a nép megérti subtilitásaikat. Hány oly politikus nem törekszik egyenesen a képviselőházba, a ki legkevésbé ismeri Franciaországot és a vidéki népet! A választások támpontjául, legalább néhány departementban, az egyház és állam különválasztását és a concordatum eltörlését állították fel. A papság megragadta ez eszmét és nem sok fáradságába került a néppel azt hitetni el, hogy a vallást el akarják törölni. Ez annál inkább sikerült, mert fennen hangoztatta, a mit most is vallásos üldözésnek nevez: a fel nem hatalmazott szervezetek eltörlését, a polgári iskolák rendezését, a papnövédeknek segélyezésének megszüntetését stb. Egyszóval a papság úgy tüntette fel magát, mintha már a köztársasági eszmék és emberek áldozata volna.